

Läkekonst
och magi
i våra vanligaste
Norrländska
trädslag

Projekt i skogshistoria I 5p
VT 98 SLU Umeå
av *Jonas Gustafsson*

Inledning

Naturläkemedel har använts i hela landet i flera tusen år. Antagligen kom de första naturläkemedlen till Sverige samtidigt som de första människorna kom. Det finns arkeologiska bevis sedan stenåldern där medicinpåsar hittats i gravar. En medicinpåse var en påse med diverse örter, stenar, ben eller dylikt som skulle skydda bäraren mot onda makter och sjukdomar. Därefter utvecklades en ny typ av läkemedelskonst. Till denna har växter som rätt tillagade och använda har effekt mot sjukdomar och åkommor av olika slag. Den här typen av läkekonst är känd från medeltiden, men har antagligen funnits långt innan dess. Munkarna var väldigt kunniga i användandet av örter och växter. Nästan alla kloster hade sin egen örträdgård där de bland annat odlade kryddor och läkemedelsörter. Men munkarna importerade även ganska mycket örter, som inte kunde odlas här, från kontinenten. Sverige blev senare protestantiskt och därmed revs kloster och munkarna försvann. Avsaknaden av munkar och läkare gjorde då att även befolkningen ute i byarna blev bra på att använda naturläkemedel. De fick dock, i motsats till munkarna, ta vad de hittade i naturen. De använde mest örter och blommor men träden, som denna uppsats handlar om, har inte heller varit obetydliga.

De olika växtdelar och metoder som jag skriver om har använts i Sverige och i andra länder. Det finns ibland uppgifter i litteraturen om var metoden använts men jag har ej nämnt detta p.g.a. att jag tror att dessa metoder är använda i stora delar av landet. Folk har flyttat mellan olika delar av landet och då också tagit med sig och delat med sig av sina läkekonstkunskaper. Vissa metoder är antagligen spridda över hela landet medan andra kanske bara använts på en gård eller i en by. Flera metoder är säkert också förvanskade från sin ursprungsort där t.ex. ett trädslag har bytts mot ett annat. En metod som använts mot en åkomma kan också ha kommit att användas mot andra åkommor i andra delar av landet. Detta skulle kunna bero på att någonting helt enkelt glömts bort. En andra orsak till kan vara att någon har flyttat till ett område där en ingrediens som behövs inte finns och därför bytt ut den mot någon annan. Det är väl inte heller helt otroligt att samma botemedel uppkommit på flera olika ställen oberoende av varandra. I min uppsats har jag valt att skriva om Norrländska trädarter men dessa träd finns även i andra delar av landet och i andra länder, därför kommer vissa metoder från andra länder och platser än Norrland.

För att vissa naturmediciner skulle fungera skulle växtdelarna plockats under vissa högtider, samtidigt som kyrkklockorna ringde, vid gryning eller skymning, medan månen var full eller från träd där olika skogsväsen levde. Anledningen till att det här är antagligen att Sverige var (är) kristet, folket var skrockfullt och trodde på olika naturväsen och krafter. Det finns nästan hur många varianter som helst på detta tema och jag har i de flesta fall valt att inte ta upp det p.g.a. att jag tror att det varit stora skillnader i olika delar av landet.

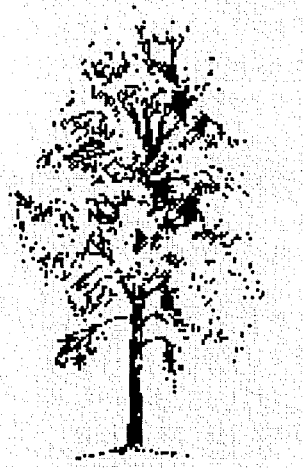
Smärträd

Ett av de vanligaste förekommande begreppen i svensk naturläkemedelslitteratur är smärträd. Andra namn på samma begrepp är sjukdomsträd och värkträd. Smärträd är ett träd dit någon människa har överfört en sjukdom eller värk. Detta kan göras genom att ta en sticka och peta på det onda stället och sedan kila in stickan i barken på trädet. Även en spik kunde slås in i trädet, eller om trädet var ihåligt, kunde t.ex. ett mynt eller en kvist läggas i ihåligheten. Bästa resultatet erhöles, enligt många, om smärtan sattes på norra sidan av trädet (Ewald 1983,

Gunnarsson 1988). Smärträd är ofta träd som har någon slags missväxt eller ihålighet eller också är de helt enkelt exceptionellt långa eller grova. Olika trädslag kan ta över olika åkommor, men uppgifter skiljer sig mycket beroende på var i landet man befinner sig och vilka trädslag som finns att tillgå. Den som skadat eller huggit ner ett smärträd skulle överta alla sjukdomar som var satta i trädet (Ewald 1983, Gunnarsson 1988).

Björk (*Betula pendula*, *Betula pubescens*)

Flickor har tvättat sig i *björksav* för att bli vackra och se yngre ut (Tillhagen 1995, Gunnarsson 1988). Om män drack av saven gav skulle det skänka dem hälsa och "mannakraft". Saven kunde även bidra till att mannen lättare kunde göra hustrun gravid. Mot sår kunde en björk tappas på sav som sedan dracks. Därefter skulle hålet i björken genast täppas igen. Sedan skulle skadan läkas i samma takt som hålet i björken växte igen (Tillhagen 1995). Nyman (1980) säger att saven också kan användas mot skörbjugg, mask och njursten. Saven skulle dessutom hjälpa mot vårtor och blåmärken (Gunnarsson 1988).

Med en *infusion av björkknopp* kunde gikt botas. Med infusion menas hett vatten som hålls på en pulvriserad drog (Caron och Jouve 1977). Brännvin blandat med *färska björkknoppar* skulle kunna bota förkylningar och hosta. Detta medel skulle även vara bra mot diarré. För att bota diarré har även en *dekot på björkbark* använts. Om någon skadats under t.ex. skogsarbetet kunde ett förband av *björknäver* göras. Då togs hinnan närmast barken och lades över såret. Därefter täcktes denna hinna med grankåda. Även eventuella hål i kläderna sys igen. Om inte detta gjordes kunde såret inte läkas. Björknäver har även använts till att motverka kramp. Det finns också de som hävdar att det skulle räcka med att bära med sig några bitar *björkträ* för att förhindra kramp (Tillhagen 1995).

Björkris kunde, förutom att bota olydighet hos barn, användas till att piska bort vårtor. Riset skulle bestå av nio björkkvistar som brutits samtidigt som kyrkklockorna ringt (Tillhagen 1995). Häxkvastar (orsakas av en svamp, *Taphirna betulina*, som gör att längdtillväxten i björkkvisten hindras) skulle dock behandlas försiktig p.g.a. att dessa var tillhåll för maran. Dessa häxkvastar kunde även vara ett tecken på att björken hade tagit emot sjukdomar (se smärträd, Gunnarsson 1988). På pingstdagen ansågs kraften vara störst hos björken. Därför kunde gikt botas med hjälp av *te bryggt på torkat "pingstris"*, detta te skulle även hjälpa mot njursjukdomar. Mot reumatism kunde ett *te av "pingstlöv"* bryggas (Tillhagen 1995). *Björklövste* har använts mot skörbjugg, inälvsmask, gikt och njursten (Gunnarsson 1988). Detta björklövste skulle även vara bra mot urinvägsinflammation. Björklövste bryggt tillsammans med lindblommor skulle vara svett drivande och dessutom skulle det lindra reumatisk värk (Stodola och Volak 1986).

Giktsmärtor kunde lindras genom att lägga *färska björklöv* i sängen. Patienten fick ligga där och svettas tills löven blev gula (Gunnarsson 1988, Tillhagen 1995). Löv i sängen skulle även hjälpa den tuberkulos sjuke (Tillhagen 1995). Det sägs till och med att behandlingen skulle ha botat reumatism (Gunnarsson 1988). Färska björklöv kunde också användas till att dra ut var

från sår. Detta gjordes genom att lägga löven direkt på såren. För att få bulor att krympa ihop gjordes detsamma. Löv som fastnat på kroppen efter risbastu kunde användas som kärleksbrygd. Lövet torkades, smulades sönder och lades i den eftertraktades mat eller dryck. Därefter skulle offret ha svårt att motstå den person som lagt i lövet i maten/drycken (Tillhagen 1995).

En linneduk doppad i en *dekot på björklöv* kunde viras runt ryggen för att lindra ryggvärk (Tillhagen 1995). Om matsmältningen behövde stimuleras kunde detta göras med en *infusion av björklöv*, men denna infusion kunde också användas som desinfektionsmedel vid hudsjukdomar. *Björkrötter* kunde användas till att motverka reumatism men de skulle också vara febernedsättande (Caron och Jouve 1977). *Björkolja (näverkvé)*, användes till att läka frostsår, spruckna läppar och liknande åkommor. Björkoljan kunde fås genom att värma en björkkvist över elden tills en gul olja börja sippra fram (Tillhagen 1995). Denna olja skulle också kunna användas till att hela såriga fingrar och ömma bröstvårtor (Gunnarsson 1988).

Med björkträ kunde vissa åkommor botas. För att få bort en vagel på ögonlocket, ströks försiktigt med ett *björkspån* över vageln. Björkspånet kunde täljas ur t.ex. ett vedträ. För att lindra magplågor kunde ett vedträ sågas av. Därefter samlades *sågspånet* ihop för att sedan sväljas tillsammans med vatten (Tillhagen 1995). Till och med uppbränt björkträ kunde användas i medicinskt syfte. Att äta lite *pulvriserat björkkol* hjälpte mot hosta, halsbränna och värk i största allmänhet. Detta universalmedel kunde också användas till att strö på varande sår (Tillhagen 1995). Pulvriserat björkkol har också använts till att bota dysenteri och matsmältningsrubbingar (Caron och Jouve 1977). *Levande björkar* kunde också användas inom medicinen. Tuberkulos kunde t.ex. botas genom att den sjuke fläkte upp nävret med en kniv, hostade på den blottade stammen och sedan täckte igen den med nävret som tidigare tagits bort (Tillhagen 1995). Detta har stora likheter med smärtträd som för övrigt ofta var björkar (Gunnarsson 1988, Tillhagen 1995). Ryggskott kunde botas genom att en ungbjörk böjdes ner så att den blev som en portal därefter skulle den ryggvärksdrabbade krypa igenom portalen tre gånger och spotta efter sig varje gång. Sedan skulle björken lämnas i sin portalform och ryggsmärtan skulle försvinna (Gunnarsson 1988).

Gran (*Picea abies*)

Färsk *grankåda* hade en stor betydelse vid läkning av sår. Det finns flera olika recept på vad kådan skulle blandas med. Kåda, socker och svinfett eller kåda, beck och talg är två kända recept på hur blödningar kunde stoppas (Tillhagen 1995). Ytterligare ett exempel på detta är kåda blandat med tjock grädde (Gunnarsson 1988). Vad som blandats med kådan beror på var i landet man bor och vilka tillsatser det fanns tillgång till. Även torkad kåda kunde användas genom att värma den tills den smält och blanda med färfett och socker. Kåda utan tillsatser kunde t.ex. användas av en skogsarbetare som huggit sig under skogsarbetet. Då klöv han en stam och lät kådan rinna över såret (Tillhagen 1995).

Färsk granbark har använts till att läka sår genom att lägga den direkt på såret. Plåster kunde även göras med *grankåda* som huvudingrediens, kådan värmdes då upp tills den smälte och silades sedan genom en duk. Därefter kokades den tillsammans med grädde till lämplig konsistens och lades på såret. Ett annat plåster gjordes genom att koka

kåda med talg. Detta kletades sedan på en linnebit som lades direkt mot såret (Tillhagen 1995). Gunnarsson (1988) kommer med ytterligare ett exempel på plåster. Detta plåster bestod av grankåda, såpa och talg eller eventuellt smör istället för talgen. Mot benröta har ett plåster bestående av grankåda, bocktalg och vax använts (Tillhagen 1995).

Färsk kåda har också använts mot hudutslag och inflammerade sår och vikingarna tuggade grankåda för att hålla tänderna rena. Det finns arkeologiska bevis för att kåda har tuggats i åtminstone 8000 år. Om detta var för att rengöra tänderna eller för något annat ändamål är okänt (Tillhagen 1995). *Granknopp* anses vara stimulerande och de skall lindra hosta och katarr. De skall dessutom ha en urindrivande verkan (Caron och Jouve 1977). *Te bryggt på granknopp* har använts för att bota skörbjugg (Tillhagen 1995). Skörbjugg har även botats genom att äta späda *granskott* och grankåda. *Dekokter på granskott* sägs ha en "blodrenande verkan" (Gunnarsson 1988) men skulle också vara välgörande vid bröstsjukdomar. För att bota magkramp har *te på granbark* använts (Tillhagen 1995).

En *dekot på granbark* har använts mot skabb, och ett bad i granbarksdekokten skall hjälpa mot rakitis. Munsår har botats med *färsk granbark*. Detta gjordes genom att tugga på barken under en längre stund. Med en *dekot på granrötter* kunde tuberkulos botas (Tillhagen 1995). En annan brygd som ibland gjorts på gran är brännvin. Rosensten (1771) hävdar att detta är en dryck som är hälsosam på många olika sätt. *Granris* har använts för att bota huvudvärk. Detta kunde göras genom att binda fast granris runt huvudet, men huvudvärk kunde även botas på andra sätt. T.ex. kunde granris hackas och blandas med brännvin och ättika. Detta skulle sedan läggas i en linneduk som i sin tur bands runt om huvudet. Kikhosta kunde lindras genom att ställa in en hel gran eller några grankvistar i en vattenhink i rummet där den sjuke låg (Tillhagen 1995).

Tall (*Pinus silvestris*)

Tallen används till väldigt få ändamål inom den gamla läkekonsten. Genom att tugga färsk *tallkåda* skulle förkylningar botas. Även torkad och *pulvriserad kåda* kunde användas, då för att strös på sår (Tillhagen 1995). Kådan anses också kunna bota tuberkulos (Gunnarsson 1988) men skulle också vara bra mot reumatism, spända muskler och köldskador (Stodola och Volak 1986). En *dekot på tallens årsskott* (tallstrunt) blandat med maskrosrötter, enbär och pepparrotssaft kunde användas till att bota skörbjugg, gikt och astma. För att bota dessa åkommor kunde även ett *öl bryggt på tallskott* drickas (Gunnarsson 1988).

En *infusion på tallknopp* är, på samma sätt som granknoppsinfusionen, stimulerande och lindrar hosta och katarr (Caron och Jouve 1977). *Avkok på tallknopp* ansågs kunna bota skörbjugg och *ånga från kokande tallknopp* skulle vara bra mot astma. Några vedlevande insekter som lever på tall lämnar efter sig ett slags mjöl i gångarna de borrar. Detta *vedmjöl* har använts som puder på sår och hudutslag. Om detta vedmjöl sväljs tillsammans med vatten skulle det även kunna bota gikt (Tillhagen 1995). *Ull gjord av tallbarr* kan användas som stoppning i möbler och madrasser, och skulle då kunna lindra reumatism. Denna madrass

skulle också vara bra mot ohyra såsom mal och kvalster (Nyman 1980). *Tallens pollen* har använts i puder för behandling av skrubbsår men skulle även vara användbart i föryngringskurer (Stodola och Volak 1986).

Tjära, som framställs från tall, kunde användas till en hel del inom läkekonsten. Den starka och friska doften gjorde den till ett utmärkt skydd mot sjukdomar och onda makter. Genom att *smörja in sig i tjäran* kunde flera olika sjukdomar botas exempel på detta är gikt och skabb. Att smörja in sig i en blandning av *vitlök och tjära* skulle hjälpa mot malaria. Mot bölder kunde en blandning av *tjära och smör* användas och mot ros användes en blandning av *tjära, vax och talg* (Tillhagen 1995). Ett annat vanligt sätt att använda tjäran var att "röka" med den. Detta innebar att ett glödgat järn stoppades ner i tjäran och den avgav då en stark doftande rök. Detta har använts för att förhindra spridning av t.ex. kolera och difteri. Detta gjordes genom att alla som skulle in eller ut ur staden röktes med tjära. Med hjälp av en näverlur har *tjärånga* andats in. Detta skulle hjälpa mot astma (Tillhagen 1995). *Tjärvatten*, d.v.s. en liten skvätt tjära utspätt med mycket vatten anses kunna vara verksamt mot skörbjugg, gikt och astma (Gunnarsson 1988). Det står dock inget om bieffekter eller dylikt. Detta borde dock finnas eftersom tjäran är mycket giftig.

Asp (*Populus tremula*)

Folk har trott att aspen skulle ge bra bot mot malaria p.g.a. att aspens löv darrande såsom en malariasjuk darrar. Ett sätt att bota malarian skulle vara att *pulvrисera nio aspblad* från nio aspar och dricka dem tillsammans med brännvin. Ett annat sätt att bota malaria var att dricka ett *avkok på asplöv*. En tredje metod var att den sjuke skulle klippa sina naglar och sedan *gräva ner dem under en asp* (Tillhagen 1995). Detta skulle enligt Henriksson (1975) också hjälpa mot feber. För att lindra giktsmärtor kunde *färska asplöv* läggas i sängen (jämför björklöv, Tillhagen 1995). Asplöv kunde också användas till att hindra kraftig fotsvett. Detta gjordes genom att ta tre pepparnejlikor i munnen, en käpp av asp i handen och tre aspblad i varje sko, därefter gick man tre varv motsols runt kyrkan. Om *asplöven torkades* och sedan äts skulle detta hjälpa både mot diarré och förstoppning (Gunnarsson 1988, Tillhagen 1995). En *infusion på asplöv* kunde ges till hästarna för att ta bort spolmask. Mot spolmask kunde hästarna också få *mjöl från aspbark* (Tillhagen, 1995).

Både kolik (Tillhagen 1995) och klåda (Gunnarsson 1988) kunde botas hos hästar genom att ge dem asplöv. Andra sätt att bota hästarnas kolik var att ge dem en *dekot på aspbark*. Denna dekot kunde även läggas utanpå svullnader för att minska svullnaden. För att bli av med binnikemask skulle denna aspbarksdekot istället drickas. En *dekot på asprötter* kunde användas för att lindra kliande utslag (Tillhagen 1995). *Färska aspbark* kunde användas för att lägga på ormbett, då skulle detta omslag dra ut giftet från kroppen. Aspbark skulle även kunna läggas på sår för att läka dessa (Tillhagen 1995). För att lindra gikt kunde en *dekot på spåda asprötter och aspknoppar* drickas. Denna dekot skulle även ha en blodrenande verkan (Tillhagen 1995). En *infusion på aspknopp* kunde användas för att bota en hel del åkommor, t.ex. urinvägsinfektion, förstora prostata, gikt och reumatism. För att bota både hemorrojder

och brännsår kunde en *salva av aspknopp* användas (Stodala och Volak 1986). Öronvärk kunde botas genom att droppa ljummen *aspsav* i öronen. Saven skulle också vara bra mot vårtor och blåmärken (jämför med björksav, Tillhagen 1995).

Murket aspträ har under namnet "korsfästelseträ", använts till att bota allehanda värk (Gunnarsson 1988). Ordet korsfästelseträ kommer från att Jesus, enligt folktron korsfästes på ett kors av aspträ. Detta skulle även förklara varför asplöven darrar (Ewald 1983, Gunnarsson 1988, Tillhagen 1995). Det finns också arkeologiska fynd som visar att asp skulle vara använt i helande eller bortdrivande syfte redan under bronsåldern. Detta efter att arkeologer hittat en "medicinpåse" ("trollpåse") som innehöll en loklo, vessleben, rönn- och *aspträ* (Tillhagen 1995).

Andra träarter som använts inom läkekonsten

Sälgen (*Salix caprea*) har använts väldigt litet som naturmedicin. Ur *barken* har dock salicylsyra utvunnits. Salicylsyra är febernedsättande och smärtlindrande och används idag i t.ex. aspirin. Salicylsyra. Även sälgens *löv* har använts. De skulle då hackas och blandas med havre, detta skulle hjälpa mot inälvsmask hos hästar. Variga sår har sköljts med en *dekot på sälglöv och småborre* (Gunnarsson 1988).

Rönnbär (*Sorbus aucupria*) har p.g.a. sin c-vitamin rikedom använts till att bota skörbjugg. Bären kunde också användas mot njursten (Gunnarsson 1988) och för att bota dysenteri. Djur som drabbats av dysenteri fick däremot dricka en *dekot på rönnbark*. Med *rönnbarkste* kunde njursjukdomar botas. *Talg och rönnbark* kunde kokas samman till en salva för att ha mot gikt. En annan salva kunde fås genom att *torrkoka torkade rönnpinnar*, denna kunde användas till att lägga på sår. Även *krossade bär* kunde användas i detta syfte. Mot reumatism kunde ett *avkok på rönnbär* drickas. Malaria kunde botas genom att den sjuke klär av sig naken och springer genom ett rågfält, förföljd av en man med en rönnkäpp som skulle slå en i baken så ofta som denne kom åt (Tillhagen 1995).

Gråalens (*Alnus incana*) *blad* har använts för att lägga på inflammerade bölder och svullnader (Gunnarsson 1988, Tillhagen 1995). Det sägs också att bladen skulle lindra värk i största allmänhet (Gunnarsson 1988) men också att de är bra mot fotsvett och träningsvärk (Tillhagen 1995). Ett *avkok på allöv* skall lindra skoskav medan ett *avkok på barken* skulle vara bra både mot skabb och klivna hårtoppar (Gunnarsson 1988). Avkoket på bark skulle även vara bra mot spruckna läppar. Från *mald albark* kunde ett bra barnpuder fås och genom att stoppa en *alkvist* i byxlinningen kunde håll botas (Tillhagen 1995).

Avslutning

Läkemedel som kom från träd har förmodligen använts främst på ställen där det varit ont om örter t.ex. i Norrland. Örter hade länge använts av munkar och de hade spritt läkekunskapen även till "vanligt folk". Vid avsaknad av dessa örter kunde istället andra källor användas för att skapa de mediciner som behövdes, en av dessa läkemedelskällor var träden. Björk är antagligen det träd som är vanligast förekommande i litteratur om den gamla läkekonsten. Detta skulle kunna bero på att det var det vanligaste lövträdet i Sverige. Jag tror att björken var speciellt betydelsefull i Norrland. Anledningen till detta är att i södra Sverige fanns (förutom att det här fanns fler örter) flera olika lövträdsarter t.ex. bok, ek, oxel, lind, gråal, ask

och lönn förutom de trädslag som även fanns i Norrland. Därför fick björken, och även de andra trädarterna, i norra Sverige användas till många olika åkommor medan varje trädart hade en relativt mindre betydelse i södra Sverige.

Framförallt har träd som haft ett på något sätt speciellt utseende använts till läkekonsten. Detta kunde vara träd som var antingen väldigt storvuxna eller på något sätt vanskapta. Även lövträden ansågs vara bra i medicinskt syfte. Detta kunde bero på att lövträden såg döda ut under vintern när de tappat löven, för att sedan på våren åter komma till liv. Det här skulle kunna innebära att lövträden ansågs ha en stor livskraft som människan kunde utnyttja till att bota sjukdomar. En annan anledning kunde vara att de inte innehåller lika mycket vedämnen m.m. som barrträden och därför var aptitligare och lättare kunde ätas. Ytterligare en anledning kunde vara att lövträden helt enkelt var ovanligare i naturen och därför ansågs vara mer speciella.

Enligt den gamla läkekonsten skulle allt möjligt gå att bota med hjälp av delar av träd. Exempel på sjukdomar som botats är allt ifrån enklare åkommor som huvudvärk, vårtor, feber och diarré till livshotande sjukdomar som malaria, kolera, difteri och tuberkulos. Jag antar att vissa av de här sjukdomarna i verkligheten inte botades trots att folkton och läkekonsten sa annorlunda. Om detta skulle ha gått skulle antagligen dessa växtmediciner ha levt kvar till idag. Däremot tror jag att människornas tro gjorde att den sjuke lättare kunde uthärda smärtor och att han kände sig bättre psykiskt när det fanns bot att få. De enklare åkommorna tror jag däremot kunde botas med hjälp av den gamla läkekonsten. Åtminstone borde naturliga läkeprocesser ha kunnat påskyndas. Det finns också bevis för att vissa substanser i träden är användbara i dagens mediciner. Det kanske mest kända exemplet är salicylsyra som t.ex. kan utvinnas ur sälg och vide.

Referenser

- Caron, M. och Jouve, H. C. (1977). *Fakta om medicinalväxter*. Leipzig.
- Ewald, G. (1983). *Svenska vårdträd*. Vårgårda.
- Gunnarsson, A. (1988). *Träden och människan*. Kristianstad.
- Henriksson, J. (1975). *Växterna i de gamlas föreställningar, seder och bruk (1911)*. Stockholm
- Nyman, C. E. (1980). *Svenska växternas naturhistoria (1867-68)*. Avesta.
- Rosensten, A. (1771). *Undervisning om skogars skötsel, med förnyat företal och behörige anmärkningar, tillökt och förbättrat af Clas Bliechert Trozelius*. Stockholm.
- Stodola, J. och Volak, J. (1986). Översatt av Bertil Wahlin. *Tidens stora bok om läkeväxter*. Prag.
- Tillhagen, C. H. (1995). *Skogen och träden, natursyn i gångna tider*. Stockholm.